

ALLOCHTOON IN 1597

PIET CALIS BESCHREEF LEVEN EN VOORAL WERK VAN JOOST VAN DEN VONDEL. JE KRIJGT WEER ZIN OM HEM TE LEZEN.

DOOR HANS RENDERS

JOOST VAN DEN VONDEL. DE NAAMHEEFT HET OVERLEEFD, maar zijn werk wordt niet meer gelezen. Toch is Vondels levensverhaal weer actueel. Hij leefde in een tijd dat tolerantie ten aanzien van geloof ver te zoeken was. Zijn ouders hadden in 1582 Antwerpen verliet voor Keulen vanwege hun 'doperse gezindheid'. Daar werd in 1587 Joost van den Vondel geboren.

Vanaf zijn vroege jeugd moest hij aan den lijve ondervinden welke gevolgen politiek voor de gewone man heeft. Keulen was dan wel veiliger dan Antwerpen, maar de heretog van Parma drong als landvoogd van de Nederlandse gewesten bij de Duitse autoriteiten aan op scherper optreden tegen protestantse vluchtelingen. Dat gebeurde dan ook. Al gauw kwam het gezin Vondel als 'wederdopers' in het vizier van de Keulse rechtspraak, een woord dat bijna synoniem stond voor het vonnis: verbanning. Hoe een en ander precies in zijn werk ging, is niet meer te achterhalen, wel dat Joost van den Vondel op achtjarige leeftijd Keulen verliet, even in Utrecht woonde en dat zijn vader in 1597 in Amsterdam de 'poorterseed' aflegde. De inburgering kon beginnen.

Dat ging snel. Vondel leerde de taal en tien jaar na zijn aankomst in Amsterdam stond hij al met drie verzen in een gezaghebbende bloemlezing 'vol uitgelezeene, eerlijke, amoureuze ende vrolijke gezangen', naast poëzie van P.C. Hooft. Het betrof inderdaad liefdespoëzie, maar de twintigjarige Vondel had nog andere dingen aan zijn hoofd. Er werd in Amsterdam door middel van pamfletten een heftige discussie gevoerd over de

vraag of de oorlog met Spanje niet eens beëindigd kon worden. De strenge calvinisten waren daar op tegen, uit angst dat er dan concessies aan de katholieken gedaan moesten worden. Ook bannelingen uit de zuidelijke provincies waren tegen, hun terugkeer zou bemoeilijkt worden als het zuiden katholiek bleef. Langzamerhand ontstond in de publieke opinie het idee voor een wapenstilstand. Ook Vondel was daar voor:

'Op hope oft mettertijd een Vrede-zon misschien

Den Nederlanden mocht geduriglijk bestralen'

PREMIÈRE

In 1609 werd het Twaalfjarig Bestand met de Spanjaarden gesloten, Vondel trouwde een jaar later en beleefde in datzelfde jaar de première van zijn eerste toneelstuk, *Het Pascha ofte De verlossinge Israëls uit Egypten*. Het was meteen een groot succes, zoals blijkt uit de boekuitgave met daarin ook vijf lofdichten, waarvan een van zijn oudere tijdgenoot G.A. Bredero.

Succes als schrijver betekende eerbetoon, maar dat leverde hem geen geld op. Dat ging naar zijn uitgevers. Om in zijn levensonder-

houd te voorzien nam Vondel samen met zijn vrouw Maria de Wolff de zijde- en kousenwinkel van zijn vader in de Warmoestraat over. Of het door het harde werken kwam of door iets anders, Vondel raakte in een depressie. Zijn eerste biograaf en tijdgenoot Geeraardt Brandt heeft het over een 'melancholia hypochondriaca', die veroorzaakt zou zijn door de zwarte gal, een van de vier elementaire lichaamsvochten. Ter illustratie van Vondels depressiviteit citeert Calis uit 'Gebet, uitgestort tot God, over mijn langdurige kwijnende ziekte', waarin de dichter klaagt over het leven 'En doet ons hemelwaarts vaak zuchten om het graf'.

Piet Calis heeft geen archiefonderzoek verricht. Dus als hij iets over het persoonlijke leven van Vondel vertelt, kun je er donder op zeggen dat Brandt of een latere biograaf er ook al iets over heeft gezegd.

Dat is op zichzelf geen probleem, maar door die werkwijze zijn mogelijke documenten die ons meer kunnen vertellen over het persoonlijke leven van Vondel op voorhand buiten beeld gebleven. Deze biografie kabbelt grotendeels langs de verschijningsdata van Vondels treurspelen en wat allerlei literatuurhistorici daarover gezegd hebben.

HOE KON HIJ ZICH TOT EEN GODSDIENST BEKEREN DIE IN HET AMSTERDAM VAN DIE TIJD VIJANDIG WAS?

Calis vindt het ook nodig om elke publicatie van Vondel samen te vatten en er bovendien ruimhartig uit te citeren. De ondertitel van dit boek luidt: 'Het verhaal van zijn leven' – in feite lezen we het verhaal over zijn werk.

TROOST

Een van de weinige keren dat Calis het veilige pad dat langs het oeuvre van Vondel leidt verlaat is wanneer hij die depressie ter sprake brengt. Dan horen we dat Vondel troost zocht bij collega-schrijvers. Bij Hooft en Huygens bijvoorbeeld en bij de dichter Roemer Visscher, maar dat was misschien ook omdat die zo'n mooie dochter had, Tesselschade. Het gaat Calis re ver om te beweren dat Vondel ooit amoureuze contacten buiten zijn huwelijk heeft gehad, ook al werd hij daar in spotgedichten van beschuldigd. Als bewijs voor de vermeende kuisheid van Vondel haalt Calis de *Gijsbrecht van Aemstel* erbij, waar de dichter zo ontroerend over huwelijkstrouw geschreven had...

Vondel was een beroemde Amsterdamse figuur. Hij onderhield contacten met Barlaeus, met Vossius, correspondeerde met Hugo de Groot en werd uitgenodigd om een toneelstuk te schrijven bij de opening van de nieuwe schouwburg aan de Keizersgracht. Dat werd dus de *Gijsbrecht*. De première was in 1638. Het werd een groot succes. In 1735, dus nog geen eeuw later, was het al 303 keer op de planken gebracht.

Nog zo'n boeiend uitstapje van Calis is Vondels bekering tot het katholicisme. Hoe kon hij zich tot een godsdienst bekeren die in het Amsterdam van die tijd vijandig was? De Nederlanden waren nog in oorlog met Spanje en Vondels eigen ouders en grootouders waren juist vervolgd vanwege dat katholicisme. Misschien komt het doordat Calis, zo heeft hij in interviews laten weten, zelf op oudere leeftijd katholiek is geworden, dat hij boeiend over deze kwestie schrijft en concludeert dat voor Vondel de eeuwigheid een mysterie is en het verstand dus niet het laatste criterium om dat te beoordelen.

WEERZIN

Zijn bekering bracht veel leven in de brouwerij. Vondel was de kunstenaar die door vriend en vijand bewonderd werd, maar door zijn overgang naar het katholicisme wist hij bij velen uit zijn milieu diepe weezin te wekken. Dat de dichter bovendien een nogal zwijgzaam type was, maakte hem zelf een beetje tot een mysterie. Zijn populari-

teit werd er niet groter op toen hij – naar alle waarschijnlijkheid – betrokken bleek te zijn bij een spookuitgave van *Grotius' testament*, een uitgave van citaten van Hugo de Groot. Kort ervoor, in 1645, was De Groot na een schipbreuk gestorven. In zijn 'testament' zou hij gepleit hebben voor een terugkeer tot de katholieke kerk. Een onwaarschijnlijke gedachte.

DOODSBENAUWD

De verdeeldheid tussen katholieken en protestanten zat Vondel niet alleen dwars uit religieuze overwegingen. Hij was doodsbenauwd dat de christelijke wereld het uiteindelijk zou moeten afleggen tegen de islam. Honderden jaren na de eerste poging van de mohammedanen om Europa onder de voet te lopen – die poging strandde bij de slag van Poitiers in 732 – hadden de Turken Constantinopel in bezit genomen (1453), waarmee de weg om ons werelddeel vanuit het oosten binnen te dringen, open lag. Vanuit deze gedachte publiceerde hij zijn tragedie *Lucifer*.

Omdat Vondel zo oud werd, zag hij vele tijdgenoten sterven. P.C. Hooft dood, zijn vriend Caspar Barlaeus – die soms de eigenaardige waan had dat hij van stro was – sprong uit angst om vlam te vatten in een waterput en verdronk. Vondels vrouw ging dood, zijn kleinzoon Adriaan ook, ja, de meeste van zijn kinderen overleefde hij.

Het dieptepunt in deze opsomming was de dood van zijn zoon Joost. Na veel gedoe over geld en waarschijnlijk ook een crimineel verleden, werd Joost junior op verzoek van zijn vader onder dwang op een boot naar Indië gezet. In de buurt van Kaap de Goede Hoop is Joost junior overleden. Vondel zelf was door het gedoe met zijn zoon financieel geruïneerd en solliciteerde daarom naar een baantje bij de Amsterdamse Bank van Lening. Daar bleef hij tien jaar lang in nederigheid zijn werk doen. Toen hij in 1668, hij was inmiddels tachtig jaar, ontslag nam, besloot de stad Amsterdam hem zijn salaris door te betalen. Een besluit dat tot 5 februari 1679 van kracht bleek te zijn. Vondels kist werd in de Nieuwe Kerk bovenop die van zijn dochter gezet, die er drie jaar eerder begraven was.

Zijn inburgering was volbracht. Dankzij deze biografie krijg je weer zin in zijn werk.

Piet Calis, 'Vondel. Het verhaal van zijn leven (1587-1679)' J.M. Meulenhoff, 464 pagina's, € 35,-